

Г.П. РЕКУН, канд. екон. наук, ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Харків

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПРІОРИТЕТИ РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУРНИХ ПРОПОРЦІЙ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

У статті досліджено основні фактори, що впливають на формування доходів населення, проаналізовано розмір, структуру та динаміку доходів населення України, визначені інструменти державного регулювання доходів, що потребують удосконалення.

В статье исследованы основные факторы, которые влияют на формирование доходов населения, проанализированы размер, структура и динамика доходов населения Украины, определены инструменты государственной регуляции доходов, которые нуждаются в усовершенствовании.

The article studies the main factors influencing the formation of incomes of the population, analysis of the size, structure and dynamics of income of the population of Ukraine, determined by the tools of state regulation of income, requiring improvement.

Постановка проблеми. Для України, як і для багатьох інших країн світу, основною складовою стратегії її подальшого соціально-економічного зростання при переході до постіндустріального суспільства є реалізація Концепції сталого розвитку, виконання якої неможливе без урахування політики доходів населення. Свідченням цього є прийняття Організацією Об'єднаних Націй Декларації „Цілі наступного тисячоліття”. На її основі Україною були сформульовані власні цілі розвитку, де важливе місце посідають питання подолання бідності, досягнення яких покликане забезпечити економічне зростання та підвищення добробуту населення. У зв'язку з цим постає нова проблема – удосконалення теоретичних і практичних підходів до державного регулювання соціально-економічного розвитку в контексті формування доходів населення в Україні.

Аналіз публікацій. Проблеми доходів населення в Україні та їх державного регулювання досліджуються багатьма вченими. Суттєвий внесок у визначення шляхів підвищення доходів зробили такі вітчизняні науковці, як І.К. Бондар [2], А.М. Колот [3], І.Ф. Гнибіденко М.В. Кравченко, О.Ф. Новікова [7], Е.М. Лібанова [1], та інші.

Метою статті є оцінка сучасного стану та тенденцій формування структурних параметрів доходів населення.

Виклад основного матеріалу. Економічні перетворення, що відбуваються в Україні, вимагають пошуку дієвих концептуальних засад формування національної соціальної політики, складовою якої є політика доходів населення. Доходи населення є економічною основою відтворення та розвитку людського потенціалу. В Україні в період ринкових трансформацій відбулося різке зни-

ження реальних доходів населення, яке не вдалося ліквідувати до теперішнього часу. Економічна криза, яка розпочалася з кінця 2008 р., обумовила зниження доходів населення України та загострення проблеми бідності. На сучасному етапі одним із найбільш важливих завдань державної соціальної політики України є забезпечення неухильного та динамічного зростання реальних доходів усіх верств населення, подолання бідності та створення умов для формування середнього класу.

Дослідження теоретичних підходів до визначення доходів населення показало їх складну природу, оскільки в цій категорії переплітаються інтереси населення і держави, працівників і роботодавців, працюючих і непрацюючих верств населення [3, 4]. Доходи населення формуються на різних рівнях економіки і в своїй динаміці вони проходять стадії формування, первинного розподілу за чинниками виробництва, перерозподілу, формування кінцевих доходів і їх використання. В умовах ринкової економіки доходи залежать від індивідуальних і колективних результатів праці, ефективності економіки в цілому. На формування доходів будь-якого індивіда впливають чинники двох рівнів: загальнодержавного та особистісного (рис.).

Ринкова складова охоплює процеси формування доходів населення через ринок праці, підприємницьку діяльність, отримання доходів від ділових активів та власності. Неринкова складова включає такі шляхи отримання доходів, як соціальні трансферти держави, приватні трансферти та формування доходів у натуральній формі в особистому підсобному господарстві.

Найбільш детальна інформація щодо доходів населення знаходиться на рівні домогосподарств. Доходами вважаються будь-які грошові або матеріальні надходження домогосподарств, які можуть бути ними використані на задоволення різноманітних потреб за умови, що при цьому не зменшується вартість наявного майна. Статистично вони вимірюються показниками грошових і сукупних доходів, а також сукупних ресурсів.

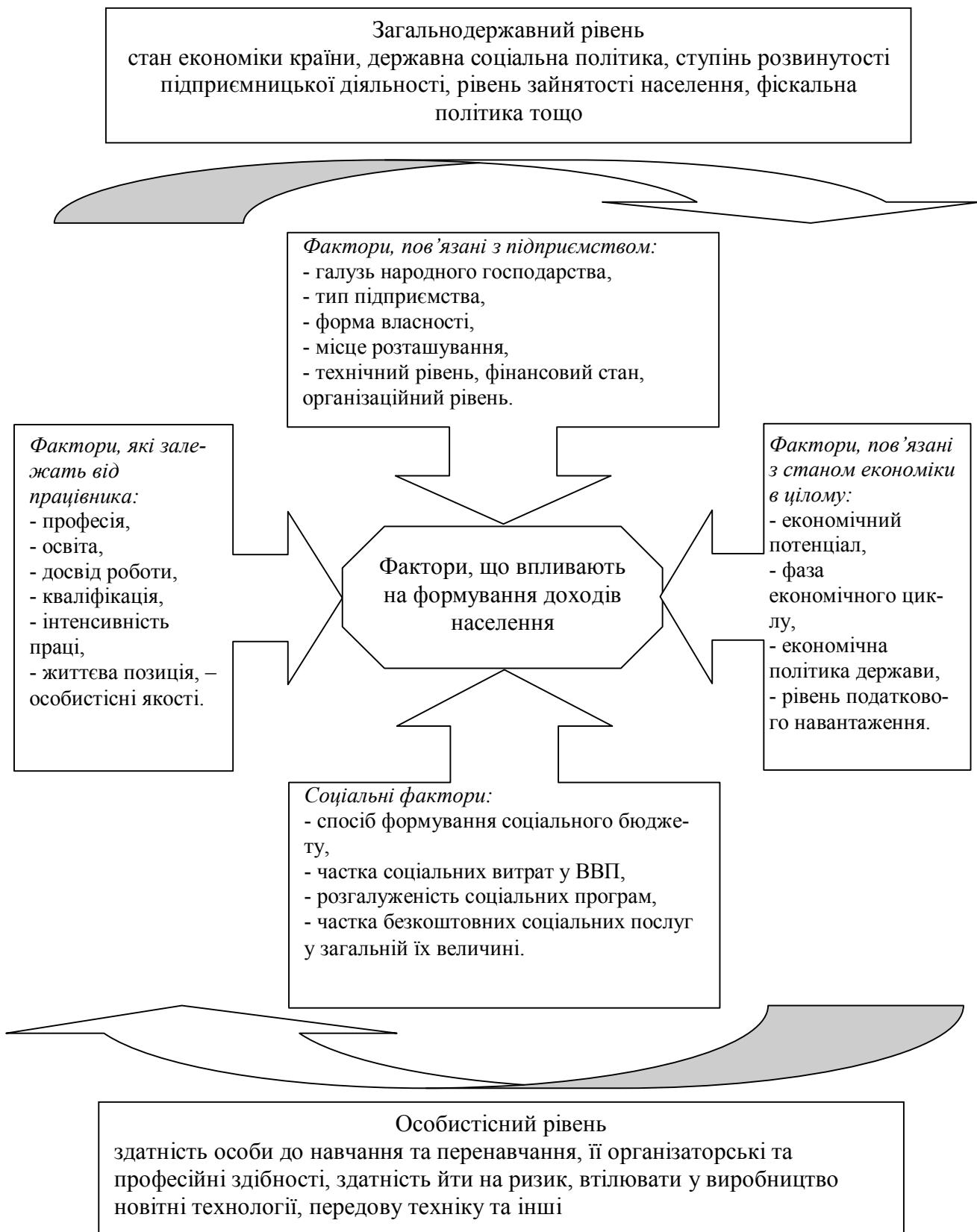

Рис. – Фактори, що впливають на формування доходів населення

Суттєву роль у формуванні доходів населення відіграє держава. Впродовж XVIII-XX століть відбулася еволюція поглядів від невтручання держави в механізм ринкового формування доходів до необхідності активного регулю-

вання цього процесу та забезпечення перерозподілу доходів між різними верстами населення. На сучасному етапі в більшості країн світу сформована активна система державного регулювання доходів, яка спрямована на часткове зниження диспропорцій в особистих доходах населення, що породжуються ринковою системою господарювання.

Вивчення міжнародного досвіду функціонування ринкових механізмів перерозподілу суспільних благ дозволило автору окреслити основні напрями вдосконалення державної політики у соціальній сфері України: проведення постійного моніторингу соціально-трудова процесів; законодавче закріплення філософії повного використання індивідом власних можливостей; вирівнювання пенсійного віку для чоловіків та жінок з поступовим його підвищенням; активізація політики експорту робочої сили через механізм державного регулювання з метою зростання рівня доходів від найманої праці; гармонійне поєднання адресних та універсальних форм соціальної допомоги, спрощення механізму їх надання.

За роки, що минули від часу відновлення незалежності України, колишнє суспільство змінилось суспільством, якому притаманний дуже високий ступінь нерівності – за доходами, за доступом до базових соціальних послуг (інформаційних, комунікативних, освітніх, медичних, соціальних тощо), за станом здоров'я, ризиком смерті і тривалістю життя, за умовами та якістю життя, за становищем на ринку праці.

Високий рівень нерівності в доходах та бідності спричиняють соціальну напругу і соціальні конфлікти, погіршення криміногенної ситуації в суспільстві. Їх наслідком є (особливо в умовах політичної нестабільності) збільшення економічних ризиків і зниження інвестиційної привабливості країни, що неминуче уповільнює темпи економічного зростання. З іншого боку, нерівність в розподілі доходів є чинником не тільки криміналізації суспільства, аналогічний зв'язок спостерігається і між нерівністю та корупцією. Економічна складова даного процесу є перешкодою на шляху демократичних перетворень.

Нерівність за доходами часто спричиняє макроекономічну нестабільність. Механізм цього зв'язку такий: значна нерівність населення є чинником бідності і відповідно масштабного вторинного перерозподілу доходів через соціальні трансферти; масштабні соціальні трансферти обумовлюють високі бюджетні витрати, а отже і бюджетний дефіцит; необхідність покриття бюджетного дефі-

циту провокує інфляцію; інфляція значно сильніше впливає на доходи бідніших верств населення, а отже нерівність провокує посилення нерівності, виносячи її на новий виток спіралі [5].

Аналітичне дослідження стану соціально-економічного розвитку регіонів з позиції політики формування доходів показало, що на початок 2010 р. процес економічного розвитку характеризується негативними тенденціями, суть яких відображується в падінні рівня реальних доходів, незбалансованості попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці, значному розриві між розмірами загальнодержавної та регіональної середньомісячних заробітних плат, наявності заборгованості з виплат працівникам народного господарства, значної диференціації заробітної плати за областями, районами, сферами зайнятості, у високому рівні прихованого безробіття, нестабільності і недосконалості законодавства, що регламентує розвиток підприємництва

Дослідження доходів населення свідчить, що впродовж 2001-2010 рр. грошові і сукупні доходи населення, а також сукупні ресурси динамічно зростали (табл.). Однак структура доходів поліпшилась несуттєво. За досліджуваний період частка заробітної плати майже не мінялась, підприємницького доходу – зменшилась, доходів від власності – зросла. Слід відзначити низьку частку оплати праці у сукупних доходах та високу частку доходів із соціальних джерел (пенсій, допомоги, пільг тощо), що вказує на неефективний механізм формування доходів населення у сфері економічної діяльності, поширеність бідності.

Таблиця. Структура та динаміка доходів населення України

	2000	2001	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	ІІ квартал 2011
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Розмір доходів										
Доходи, млн. грн.	128736	157996	274241	381404	472061	623289	856633	894286	1101015	303623
У тому числі:										
заробітна плата	55853	67389	117227	160621	205120	278968	371053	365300	459153	131059
прибуток та змішаний дохід	24696	29518	43828	58404	69186	95203	131723	129760	161214	40934
доходи від власності (одержані)	3322	4275	8337	11072	13855	20078	30901	34654	56958	12990
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	44865	56814	104849	151307	183900	229040	322952	364572	423690	118640

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Структура доходів										
Доходи, %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
У тому числі:										
заробітна плата	43,4	42,7	42,7	42,1	43,5	44,8	43,3	40,8	41,7	43,2
прибуток та змішаний дохід	19,2	18,7	16	15,3	14,7	15,2	15,4	14,5	14,6	13,5
доходи від власності (одержані)	2,6	2,7	3	2,9	2,9	3,3	3,6	3,9	5,2	4,3
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	34,9	36	38,2	39,7	38,9	36,7	37,7	40,8	38,5	39,1

На диференціацію населення за доходами впливають також регіон проживання і розмір населеного пункту. Доходи населення України мають суттєву диференціацію в залежності від місця проживання (міська чи сільська місцевість), регіону, чисельного складу домогосподарств та наявності дітей. Значно нижчий рівень доходів має населення сільської місцевості, малих міст, домогосподарств із трьома та більше дітьми. Серед регіонів найвищий рівень середньодушових доходів і ресурсів мають індустріально розвинені регіони (м. Київ, Донецька, Черкаська, Харківська, Дніпропетровська області), у більшості регіонів доходи населення є низькими.

Аналіз доходів домогосподарств України свідчить, що впродовж 2000-2008 рр. вони зростали і при цьому відбувалися позитивні зміни у їх структурі: зростала частка грошових доходів, збільшувалася у структурі сукупних ресурсів частка оплати праці, відбулося зменшення частки доходів від особистих підприємств, пільг та субсидій на оплату послуг ЖКГ, допомоги родичів. Це свідчить про підвищення життєвого рівня населення.

До негативних тенденцій у формуванні структури доходів домогосподарств слід віднести: низька частка доходів від підприємництва і власності, незначну їх частку в сукупних ресурсах; зростання частки соціальних трансфертів (пенсій, допомоги, пільг, субсидій). Негативним також є суттєва диференціація середньодушових доходів населення за децильними групами, а також у домогосподарствах з дітьми і без дітей, яка посилюється. Вона в основному обумовлена рівнем оплати праці, доходами від підприємницької діяльності та розмірами пенсій, які суттєво відрізняються в I і X децильних групах, у домогосподарствах, які не мають або мають дітей. Наявність 3 і більше дітей обумовлює різке зниження середньодушових доходів і рівня життя.

Економічна криза 2008-2009 рр. негативно позначилась на реальних наявних доходах населення, які у першому кварталі 2009 р. зменшилися на 8,5%. У квітні-червні 2010 року доходи населення збільшилися на 17,8% в порівнянні з аналогічним періодом 2009 року до 255, 633 млрд. гривень. За даними Держкомстату, заощадження українців також збільшилися в 1,6 рази до 33,04 млрд. гривень. Загальне збільшення доходів відбулося за рахунок збільшення оплати праці на 18,4%, соціальної допомоги на 17,6%, а також прибутку і змішаного доходу – на 17,5%. В січні-березні 2010 року доходи населення збільшилися на 12,8% в порівнянні з січнем-березнем 2009 року до 216,498 млрд. гривень, заощадження – в 1,7 рази до 13 млрд. гривень. Наявний дохід у розрахунку на одну особу за II квартал 2011 року становив 5074,0 грн., що на 14,9% більше ніж у відповідному періоді минулого року [6].

Статистика доходів населення в Україні в силу застосування «усереднених» методів аналізу (що не враховують критичну диференціацію за основними групами населення), а також відсутність порівняльного аналізу за більшою кількістю показників дореформеного періоду створює ілюзію стану, близького до норми і навіть благополуччя. Але це є серйозною помилкою, оскільки ситуація, що склалася з доходами, для більшості населення кризова.

Україна має сформовану систему державного регулювання доходів населення, яка використовує такі основні інструменти: визначення та забезпечення основних соціальних стандартів і гарантій; визначення рівня оплати праці в бюджетній сфері; формування механізму оподаткування доходів населення; надання населенню соціальних трансфертів; індексація доходів.

В Україні на сучасному етапі відсутній концептуальний документ, який би визначав основні засади соціальної політики України та її стратегічні напрями, в тому числі і в сфері доходів. Це значною мірою обумовлює існуючі недоліки механізму державного регулювання доходів населення. Найбільшою мірою вони проявилися у тому, що в Україні поглибилося майнове розшарування населення. Проведений аналіз політики доходів показує, що потребують удосконалення всі інструменти державного регулювання доходів. Так, потребує удосконалення розробка державних соціальних стандартів і гарантій, у першу чергу в частині прожиткового мінімуму шляхом формування методики розробки прожиткового мінімуму, визначення мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії наближеної до стандартів розвинених країн, передусім європейсь-

ких. В сфері оплати праці необхідно здійснити підвищення мінімальної заробітної плати, удосконалення оплати праці в бюджетній сфері та стимулювання підприємців до підвищення заробітної плати на основі зростання продуктивності. Удосконалити систему перерозподілу доходів шляхом оподаткування доходів фізичних осіб на основі розробки виважених і науково обґрунтованих прогресивних ставок податку. Здійснити перебудову системи соціальних трансфертів шляхом посилення їх адресності для підтримки малозабезпечених верств населення та зменшення диференціації населення за доходом. Удосконалити сукупність інструментів та методів держави щодо детінізації доходів.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз показав посилення депресивних проявів у структурі доходів населення за рахунок зростання частки пасивних доходів – соціальних виплат та доходів від власності. Ефективна державна політика доходів можлива тільки за умови: стимулювання виробничо-бізнесової активності населення, розвитку національного виробництва, збільшення ВВП, зростання продуктивності праці, підвищення ефективності економіки, збільшення доходів держави та їх раціонального використання. У свою чергу ефективна політика доходів буде сприяти покращенню вказаних параметрів. Пряма взаємозалежність рівня доходів і ефективності економіки означає, що держава має одночасно забезпечити умови економічного зростання і підвищення ефективності та паралельно здійснювати більш ефективну політику доходів.

Список літератури: 1. Аналітична доповідь "Аналіз бідності та соціальних наслідків економічної кризи в Україні" / *Е.М. Лібанова, В.Г. Саріогло, Л.М. Черенько, В.С. Шишкін, С.В. Полякова, М.Ю. Огай, О.А. Васильєв, А.Г. Реут, О.І. Крикун, С. Башкіров, Т.В. Новосельська*, за ред. Бена Слея. – К., 2010. – 62с. 2. *Бондар І.* Середній клас і рівень доходів / *І. Бондар, Є. Бугаєнко, Г. Ярошенко* // Праця і зарплата. – 2004. – № 14 (квіт.). – С. 4-5. 3. *Колот А.М.* Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання: монографія / *А.М. Колот*. – К.: КНЕУ, 2003. – 230 с. 4. *Кролевець О.А.* Оцінка ефективності державного регулювання доходів населення в Україні / *О.А. Кролевець* // Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право. – 2009. – Спецвипуск. – Т. 1. – С. 202-207. 5. Національна доповідь «Цілі розвитку тисячоліття. Україна – 2010» // Міністерство економіки України. – К. – 2010. – 107 с. 6. Офіційний сайт Держкомстату України <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 7. Соціальний захист населення України : монографія / [І.Ф. Гнибіденко, М.В. Кравченко, О.Ф. Новікова та ін.]; за ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2009. – 184 с.

Надійшла до редколегії 20.10.2011